

KAPITALIZMUS ES KATHOLICIZMUS

KÖZÉLETÜNK SZAMÁRA, mely a német és a francia keresztény szocialista fejlődést nem élte át, XIII. Leó pápa „Rerum Novarum“ körlevelét keveset mondó általánosságok ünnepléses gyűjteményének fogta fel s közállapotaink megnyugtató voltának illúzióiban a katolikus tulajdonjognak csak individuális, konzerváló oldaláról vett tudomást, nagy meglepetés volt, amikor az elmúlt években katolikus részről heves felszólalások és akciók indultak meg a kapitalizmus ellen. Az új irány hirdetőinek, elméleti cikkeknek, szónokoknak és ifjúsági akcióknak a harc szavait szociális aránytalanságainknak és ellentéteinknek a nagy földindulás nyomán hirtelenül nyilvánvalóvá vált veszedelmei adták ajkára. Visszhangja ez azonban az utolsó évek szociális küzdelmeiben a külföldön erőre kapott katolikus reform-irányzatnak is, mely szociálpolitika helyett szociális reformot kívánt és erősen antikapitalista színt öltött magára. Az irány élességét eléggé illusztrálják, csak példának kiragadva, az angol H. Belloc, aki a kapitalista társadalmat rabszolgaságnak fogja fel s annak szelíd formában állandósulásában látja a megoldást, a német A. Orel, ki „Oeconomia perennis.-ében a kamatszédés jogosultságát tagadja s azok a hangulatok, melyek a világnézeti háttér kikapcsolásával gazdasági téren a szocialistákkal azonos célkitűzéseket és közös akciókat vélték lehetővéknek.

XI. Pius pápa „Quadragesimo anno“ kezdetű, „a társadalmi rend megújításáról s az evangéliumi törvény normája szerint alakításáról“ kiadott körlevelében a katolikus tan szempontjából sokat tisztázott e reform-törekvésekből. 1931 május 15-én, a „Rerum Novarum“ negyvenéves évfordulóján adta ki e körlevelét s benne a Rerum Novarum több távolabbi következtetésre alkalmas pontját fejlesztette tovább, úgyszintén az azóta változott gazdasági és szociális viszonyok számára is sok kérdésben ad nyíltan és energikusan útbaigazítást, a katolikus erkölcs- és társadalomtan nem egy nyílt kérdését megoldotta s nem egy új problémát vetett fel. A kérdést azonban, helyesli-e a katholicizmus a kapitalizmust, nem veti fel. Ez természetes, mert a kapitalizmust egészében gazdasági rendszernek szokás tekinteni, az egyház pedig természetfölötti és lelki küldetésében gazdasági és világi kérdésekkel való foglalkozást túlkapásnak tartja a maga részéről. Így a Quadragesimo Anno is csak erkölcsi és társadalomiam szempontokat érvényesít a kapitalizmus világával szemben, anélkül, hogy a gazdasági rendszerrel ítéletet mondani óhajtana. A „kapitalista rendszer“ kifejezést egyszerű használja — „capitalisticum“ oeconomiae regimen — érték-

ítélet nélkül. Értékítélete egy helyütt van a kapitalista gazdasági „módszer“ egy legfőbb intézményéről, a bérmunkáról: „magábanvéve nem helytelen“. Ebből s az egyes kérdések kezelési módjából azt az általános irányítást vette a katolikus közönség, hogy a kapitalizmus, mint gazdasági rendszer nem kifogásolható.

Egyezik e felfogás az osztrák püspöki kar 1925. évben kiadott híres közös pásztorlevelének felfogásával, amely körlevél a kapitalizmus visszaéléseit a legélesebb hangon ostromozta, e visszaélésekben azonban nem a kapitalizmust, hanem a „mammonizmust“ ítélte el — úgyszintén az 1926. évi „kölni irányelvekkel“, melyekben a kölni érsek adott híveinek irányítást oly módon, hogy a „kapitalizmus“ terminusát a technikai kapitalizmus részére foglalta le s e kapitalizmus támadását helytelenítette. A Quadragesimo Anno s a magyar püspöki kar közös pásztorlevele óta katolikus részről nálunk is a kapitalizmus „kinövésői“ s az „individuális gazdasági rendszerek“ szól a harc.

Mik a kapitalizmus gazdasági rendszerének azok az elemei, melyeket a katolikus felfogás semleges álláspontja nem kifogásol? A dolog természeté szerint bele kell tartoznia a rendszer alap gondolatának, a nyereségre termelő forgalmi gazdaságnak, továbbá az üzleti cél szempontjából zárt, személytelen vállalat erősen racionális alakjának. Hozzá tartozik, mint technikai kapitalizmus, az industrializmus, a termelési folyamatnak magának racionáltsága, géperővel fokozása. Hozzá kell számítanunk a hitelgazdaságot, a vállalatok tőkéjének hitel útján előteremtését, az óriási méretű és teljesítőképességű kapitalista termelés eredményeinek előlegezését a meglévő, szétszórt pénztartalékokból. Ezek nélkül a kapitalista termelés nem képzelhető s ezért nyilvánvaló, hogy ezek olyan tényezők, melyek a katolikus álláspont szerint „magukban nem rosszá“. XI. Pius pápa a proletariátus megszüntetéséről szólva, nagyszabású kultúroptimizmusával egyenesen úgy várja, hogy a tovább is fokozódó termelésből kell a munkásnak ezután jobban részesednie. Sztatikus gazdasági életben egy osztály emelkedése csak a többi rongálásával történhetik; hogy a pápa a társadalmi termelés növekedéséből óhajja a proletariátust emelni, mutatja, hogy rombolni nem akar, de azt is, hogy gondolkozása szerint a kapitalista termelésnek, legalább is az industrializmusnak nem szabad megállnia.

Bizonyos, hogy e tényezők közül a hitelgazdaságnak van legtöbb „kinövése“ s rajta kíván a katolikus felfogás legtöbb erkölcsi és szociális korrektrát. Nyilvánvaló mégis, hogy reá is vonatkozik a semleges állásfoglalás s a katolikus tanban nincs is alap, melyen ellene harcot lehetne indítani. A kamatszédést, ami a modern pénzgazdaság kiindulása, a katolikus tan gyakran nem ismeri el erkölcsileg jogosultnak, így a konzumpatív kölcsön esetében. A feltételek azonban, melyek mellett megengedettnek tekinti, a kapitalizmus ú. n. produktív kölcsöneiben általában megvalósulnak. E téren tehát el lehet gondolni azt, hogy a kapitalizmusnál jobb gazdasági rendszert állít fel valaki, amelyben a hitel teljesen háttérbe szorul s a megmaradó, konzumpatív jellegű kölcsönöknél a katolikus felfogás nem engedné meg a kamatszédést, de ezt a mai rendszer technikai és gazdasági együttesében nem lehet elvben támadni.

EZ-E AZONBAN AZ EGÉSZ KAPITALIZMUS? S tisztázva van-e ezzel a megoldással a katolizmusnak az egész modern kapitalizmushoz való viszonya? A válasz természetesen különböző lehet a terminológia ingadozásai s a kapitalizmusról nyújtott sokféle meghatározás különbözősége szerint. Az adott megoldás mégis feltételezi, hogy a kapitalizmusnak van egy, a modern kapitalizmus többi életnyilvánulásától elválasztható, tisztára gazdasági lényege, ami például az industrializmusra, melyet kollektív és közületi gazdaságban is jól el lehet gondolni, bizonyosan áll is. Az állásfoglalás teljes értelméhez már most ismernünk kellene azokon a tényezőkön kívül, miket nem helytelenít, tehát a tisztán gazdasági okon kívül azokat is, miket hely-

telenít, hogy látható legyen, mi mindent kíván a gazdasági magról lehámozni s mennyi életképesség marad ezután a maradékban. A katolicizmusnak az egész komplexummal szemben való állásfoglalása az általánosságban tartott negatív állásfoglalást közelebről is meghatározhatja.

Érdeklél bír ez a kérdés annyival inkább, mert ma elfogadottabb az a nézet, hogy a modern kapitalizmus egységes kultúrális szövédéék, amelyben az egyes alkotórészeknek sajátos, az egésztől színezett értelme van. Nyilván hozzátartozik a kapitalizmushoz a kapitalista szellem is, a számító, racionalizáló észjárás, mely minden mozdulatában megnyilvánul. Kérdés, a természettudományos világnézetén keresztül — a modern géptechnika tisztára alkalmazott természettudomány — mily mélyen nőtt bele a középkor vallásos kultúrájának elszekularizálása. Mennyire választható el tőle az újkori individualizmusnak csak saját javát kereső s a társadalmat atomizáló szelleme, mely a gazdasági liberalizmusban a kapitalizmus klasszikus korát és ennek nyomán a klasszikus nemzetgazdasági elméleteket, s a liberális állam aszociális jogrendjét termelte ki? Azután, mennyire választható le azokról a szociális adottságokról, melyeken ez a szellem próbálgatta magát s reájött, hogy ezeken nőhet nagyra? Amennyire igaz, hogy a kapitalizmus megoldotta a kérdést, hogy Európának a XIX. században többszázmillióval megnőtt lakosságát ellássa, nem rosszabbul, mint elődei, éppoly biztos, hogy az adott vagyonmegoszlás alapján rendelkezésére álló olcsó munkásanyag nélkül nem alakulhatott volna azzá, ami lett. Azt is tudjuk, hogy az organikus nyersanyagokban végzett rablógazdálkodás s a mezőgazdasági termelőképességnek alacsony életszínvonalon tartása szintén hozzátartozott fejlődéséhez. A kapitalizmust nem tudjuk ma már olyan egyszerű gazdasági instrumentumnak tartani, amely mint M. Weber és L. Brentano vélték, már az egyiptomi s a késő római világban is használatban volt s eltérő korszakok és kultúrák semleges szolgája tudott lenni, hanem, amint W. Sombart világossá tette, egyszerű, nem ismételtető jelenségnek tartjuk, az újkor Nyugat-Európája produktumának, melyben benne van Európának egész szellemi és szociális fejlődése a XVI. századtól kezdve. S ha ebből a fejlődésből sok minden levethető is, ha sok minden más értelemre csúszott és csúszik át a jövőben is, mint ahogyan eredetileg az idő szövőszékén beleszövődött, feltétlenül hozzátartozik határozott szociális struktúra. Sombarttal együtt tartanunk kell, hogy a kapitalizmus nemcsak gazdasági fogalom, hanem szociális jegy is hozzátartozik. Meghatározásába bele kell vennünk, hogy rendszeréhez két, a piac által összekötött népességcsoport tartozik, a termelőeszközök tulajdonosai s a vagyon-talan csak-munkások. A berlini katolikus nemzetgazdász, G. Briefs, tovább is vitte a meghatározást, szerinte a termelésben résztvevő két csoport közül organizáló akarattal csak az első bír s a gazdasági élet az ő érdekeinek megfelelően alakul a kapitalizmusban. Nem vetjük fel az elméleti kérdést, mennyire tartozik ez a kapitalizmus lényegéhez, de letagadhatatlanul hozzátartozik ez is eddigi életéhez. Ha csak e szociális tényezőket vesszük is, máris széles front tárul fel a katolicizmus erkölcsi és szociális kritikájára.

MINDEN LÁTSZAT ELLENÉRE, legkevésbé konstruálható ellentét kapitalizmus és katolicizmus között a kapitalista „szellem“ kérdésében. Mert hiszen a tudós elméletek s a faji jellegű politikai mozgalmak „szelleme“ alatt lelkialkatot és ösztönös igazodást, nem pedig erkölcsi állásfoglalást kell értenünk. Sombart inventáriumában egész sorozat után a kapitalista szellem lelkialkatot jelentő irányairól, a vállalkozó- s a bourgeois-szellemről s ezek komponenseiről, a pénzvágyról, a kalandoságról, a feltaláló-szellemről, a számszerű gondolkozásról, az óvatosságról, a gazdaságosságról. Ezek objektiválódnak a kapitalizmus gépezetében s válnak ott az egyesek akarától szinte független termelési fanatizmussá és határtalan nyereségkereséssé. A kapitalizmusnak e lelkialkatok szerint alakult tempója — az aggály nélküli erkölcsi felfogáson kívül e lelkialkatok is bizonyára előtérbe jutottak kialakításában — nagy kísértést jelentett a kapitalista üzemek vezetőire, de a katolikus felfogás mégsem hisz ebben az újabb „objektív szellemen“, főleg nem annak szükségszerűen determináló erejében. Aquinói szent Tamásnál mélyebb belátással senki sem ítélte el a nyereség keresésében való határtalanságot, amikor a vágy, miként a modern kapitalizmus belső szükségességnek nevezett folytonos expanziójában, semmi a természetből, az egyéni vagy társadalmi szükségletekből kisarjadt korláthoz nincs kötve. Mindazonáltal soha sem jutott volna eszébe ennek a rugónak a lefutásáért személytelen szellemet felelőssé tenni. A katolikus felfogás ezeket a végtelenségeket ma is nagyobb részben az erkölcsi fék hiányának tulajdonítja, az erkölcsi eszmény és akarási hiányának, amely így ezeket az ösztönös irányokat nem foglalja harmonikusabb együttesbe, azután a hibás társadalmi szerkezetnek.¹ A katolikus egyház nem azért „katolikus“, hogy lemondással álljon meg eltérő faji és lelkialkati tulajdonságok előtt s ne tudná azoknak az evangéliumot hirdetni. Semmi okot nem lát a kalandvágyon, sem a vállalkozó-szellemen, még a pénzvágyon s a gazdasági versenyen sem megbotránkozni. A számszerűség, a racionális gondolkodás ellen

¹ Katolikus résztől nem szenteltek nagyobb figyelmet M. Weber szellemes elméletének sem, mely szerint a kapitalista szellem főként a puritanizmusból származik. A puritán élete anyagi eredményeit, mint a predesztinációját bizonyító istenáldást tekintette s ehhez mérten élethivatását külön istenhívásnak tartotta. Talán nem is eléggé méltányolt alkotóeleme a földi dolgokban serénykedő puritán szellemnek, hogy híveiben megteremtette a saját ügyekben való buzgólkodás s az ebből spontán eredő közjó harmonia praestabilitásának a hitét. Nem a szellemhez tartozik, hogy a puritánság adoptálja akkori természetjogi elméletekből a tulajdon teljesen merev felfogását, amely a „ne lopj“ isteni parancsát a meglévő tulajdonrend pozitív szentesítésének vette s a végső szükségbe jutottak sem engedte meg az életéhez szükséges javak másától elvételét. Mindazonáltal ez a szellem mély keresztény megkötöttségekkel párosult. Baxter Christian Directory-jában, melynek egyes helyeire alapította M. Weber nagyrészt elméletét, azután Bunyan világhírű Pilgrim-jében mindenütt intelmek vannak a gazdagság veszélyeiről, a pénz szeretete ellen, mindenütt ugyanaz a középkori theocentrikus orientáció. Amikor Isten övéinek nyereségre alkalmat kínál, a hívás a hivatásra és a munkára s a közjó számára való termelésre is vonatkozik. Az uzorát a puritánok is üldözték s a Keletindiai Társaság idejében Baxter nem volt hajlandó a kereslet és kínálat törvényszerűségeire helyezkedni. Úgy véljük, ahhoz, hogy mindebből kapitalista szellem legyen, még a felvilágosodásnak és Bentham-nak kellett jönnie, a keresztény elveket az eredeti puritán együttesből leszaggatniok s helyükbe tenni a korlátlan individualizmust. Természetes, hogy az új együttesben a puritán „szellemnek is más szint és értelmet kellett kapnia. Az adatokra vonatkozólag I. Kraus S. J., Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus. 1930.

sincs kifogása; az ösztönvilág irracionális rezdüléseinek nem igen van jobb méltánylója és vezetője. de azoknak racionális felépítményben való összefogása is megfelel egyik alapvető erkölcsi tendenciájának. A pápa a Quadragesimo Anno-ban nem átalja argumentum ad hominem alakjában a mai gazdasági élet racionalizáltságából kiindulni gondolatmenetéhez, melyben a gazdasági és társadalmi életnek Isten tervei szerint való megreformálását sürgeti. A katolikus társadalomtan a természet követelése gyanánt sürgeti az egyén s az államhatalom közé kisebb, természetes kötelekekből eredő közösségek alakulását, de nem lát veszedelmet racionális célok szerint haladó társulások beépítésében sem. A munkának racionalizált célok szolgálatába állítása s belső értelmének átélése közé sem enged olyan könnyen ellentéteket feszíteni. Ma már az üzemek optimális nagyságának fogalma egészen kialakulóban, tehát a rendszer e téren magának épít belső korlátokat, egyéb téren sem hajlandó a katolikus felfogás a rendszer sodró erejének szükségszerűséget tulajdonítani. A kapitalista szellem rombolásával szemben, minden fertőző hatását is számbavéve, a természetesebb kultúra mind jobban erősödő irányai azt is mutatják, hogy más lelki-alkatból és „szellemből“ is bőséges tőkéje van még Európának.

TERMÉSZETESEN egészen mélyreható már az ellentét a „lélek“ dolgában, mely a kapitalizmust mammonizmussá építette ki. Bizonyos, hogy a hátrányok nagy része, melyek a kapitalizmusból származnak, erkölcsi hibákból fakadnak, ezek közül a pápa a Quadragesimo Anno-ban szelídebb hangot használ a munkások, mint a tőke hibái ellen. Származnak természetesen azokból a tanokból is, melyek erkölcsileg helytelen irányba engedték vagy vitték híveiket, a liberalizmusból s a szocializmusból is. Tudjuk, mennyire uralkodott mindegyik oldalon a materialista életfelfogás, mennyire hiányzott a vallásosság. Azon a vad élanon, mellyel a kapitalizmus a nyereség hajszolására vetette magát, de a szocializmus messzianikus öntudatán is a léleknek az örökkévalóság felé hajtó, de lefojtott s a gazdasági élet relatív értékeiben kiélni megkísérelt örök árama érzik világosan, ez adja a kapitalizmusnak látszólag a rendszerben immanens örökös nyugtalanságát. A földiekért való túlzott gond izgalmát csak a fölfelé való tekintet enyhíthette volna s a gazdasági életet mindent abszorbeáló életcélből az emberies élet eszközévé csak vallásossággal lehet átalakítani. Hiányzott mindkét oldalnál az egymásra való tekintet, a jóakarató vezetés éppúgy, mint az elfogulatlan segítőkészség, hiányzott minden érzületközösség, száműzött volt a szeretet ebből a világból. A pápa a Quadragesimo Anno-ban úgy érzi, hogy új pogányság előtt áll, amelynek az evangéliumi lélek új kiadására van szüksége. Mindez azonban nem jelent a kapitalizmus egészére kárhóztató ítéletet. Az erkölcsi hibák számonkérése nyilván nem érinti még magát a gazdasági rendet, hiszen bármely más gazdasági rendszer is kívánná ezt a kritikát. Csak a szocializmus gondolta valamikor azt, hogy a gazdasági életet, az emberiség életének ezt a quantitative mindenkor túlnyomó részét harmonikusan tudja az emberiség élni egy mechanikus rendszabály, a gazdasági rendnek egy mozdulattal történő átváltása révén. Bármely gazdasági rendszerben

is szükség van az embernek örök céljai felé való helyes beállítottságára, lélekkel élt egymáshoz kapcsolódásra, belső fegyelemre és felelősség-érzetre s mindezekben az evangélium hirdetésére.

A kapitalizmus megítélése szempontjából súlyosabban esik latba az a körülmény, hogy igen jelentékeny erkölcsi hibára a kapitalizmus intézményes berendezkedése különös módon is alkalmat ad. A Quadragesimo Anno megítélése szerint a kapitalizmus ma nagy tömegeknek teszi igen nehézé lelke szolgálatát. A mai gazdasági rend Uyen kísértő alkalmainak említi, hogy a folytonos bizonytalanság állandó feszültségben tartja a lelket s ez a nyomás könnyen meggyengíti a lelkiismeretet. A spekuláció könnyűsége a köz számára haszon nélkül való nyereszkedésre csábít. A részvénytársasági forma, mely a felelősséget igen megosztja, felelőtlen-ségre ad alkalmat azokkal szemben, akiknek pénzével dolgoznak. A fogyasztóközönség alacsonyabb ösztönei, a fogyasztói fegyelmezetlenség révén, könnyen esnek a reklám áldozatává, a munkahelyek s a rossz lakásviszonyok is sok erkölcsi kár forrásai. Mindez igaz s erős ösztönzést ad a katolikus felfogásnak, hogy e bajok ellen való konkrét küzdelem mellett a kapitalizmus intézményes berendezkedését is kritikája alá vegye, mert hiszen ilyen arányú hátrányok nem származhatnak belőle, ha erkölcsi szempontból minden részében helyes lenne. A Quadragesimo Anno sok hiba forrását látja abban, hogy az államhatalom elmulasztotta a megfelelő felügyeletet, tehát az államhatalom természetjogi intézményé-
nek hibás funkcionálását teszi értük felelőssé[^]

A kapitalizmusnak erkölcsi kritikája katolikus részről tehát nemcsak az érzületre terjed ki, hanem az intézményre is s a Quadragesimo Anno kifejezetten nemcsak érzületben kívánja az erkölcsi javulást, hanem intézményekben is változást követel tőle.

Ezt a kritikát a természet törvény nevében végzi a katolikus tan. A katolikus erkölcs tan rendszerébe be vannak építve az emberi természet egyéni mivoltában és társadalmi vonatkozásaiban helyesen kiépítő immanens törvényszerűségek is, az ú. n. természet törvény, melyet a tízparancsolat alakjában s több vonatkozásában külön is magáévá tett az evangélium, a katolikus tan pedig, mint az élet csorbitatlan természet szféráját az evangélium természetfölötti igényeivel, az Istenhez vezető legmélyebb motívumokkal egy egységbe foglalt. A természet törvényt a katolikus egyház így, mint a családot, a munkát, a tulajdont, a közösségek életét átjáró isteni akaratot hirdeti. A kapitalizmus gonosz szellemével, a liberalizmussal való vitát is nemcsak elméletben, hanem a kapitalizmus életéhez tartozó intézmények kritikájában fejti ki. XI. Pius pápa reméli, hogy a természet jog alapján kifejtett elveit, amint a Remin Novarum elveinek nagy része is az egész emberiség közkinccse lett, katolikusok és nem katolikusok most egyképen megértik s minden jóakarátú ember közös erőfeszítésével sikerül velük újból egészséges társadalmat teremteni. — Cikkünk szempontjai szerint nem elméleti fejtegetésekkel, hanem a katolikus erkölcsi és társadalomtan kialakult tételeivel végezzük el, lehető röviden, a kapitalizmus s a katolizmus e nagyfontosságú szembesítését.

A magántulajdon védelmében a két fél megegyezik, s ez az alap a szocializmussal szemben egységes frontra állította őket, amely közös front hasznát a kapitalizmus bőven ki is aknáztta. Mindazonáltal a két felfogás között lényeges különbség van. A katolikus felfogás a gazdasági életet, ha nem is kizárólagosan, a magántulajdonra óhajtja felépíteni, de azt olyan szociális terheléssel látja el, amit a kapitalizmus nem ismer. Bizonyos, hogy az általános szocializálást feladó újabb szocialista irányok e felfogáshoz közelebb vannak, mint a kapitalizmus eddigi gyakorlata.

Tudott dolog, hogy a katolikus erkölcs tan abszolút tulajdon-jogot soha sem ismert, a tulajdonnak a római jogtól átvett, merevnek látszó meghatározása után minden erkölcs tanai kézikönyvben egymás után következtek a tulajdon korlátairól, a feleslegnek mások

javára fordításának kötelességéről, az államhatalomnak a tulajdon használatát szabályozó jogáról. A magántulajdon intézménye mindig formula volt annak, hogy a föld javaiból ezúton jusson a föld minden lakosa megélhetéshez. Épp ezért az olyan vagyonmegosztás, mely csekély számú gazdag kezébe adja a javak legnagyobb részét, míg a nagy tömegeknek nemcsak bizonyos felemelkedés lehetősége nem jut, de a tisztességes megélhetés is nehezé válik, a katolikus felfogás szerint nem tölti be a tulajdon helyes természetjogi funkcióját.

A Quadragesimo Anno a társadalmi és gazdasági rend krízisével szemben újból nagy nyomatókai emeli ki a tulajdon szociális kötelezettségét. A társadalmi igazságosság követelménye gyanánt újból tisztázza a munkaadók kötelességét s az államhatalom azirányú kötelező befolyását, hogy a munkanélkülieknek munkát adjanak, anélkül azonban, hogy egyes konkrét esetekben a sürgetett közhatalmi intézkedések nélkül erre egyéni szoros jog származnék. Az államhatalom irányító jogát a Quadragesimo Anno tovább fejleszti s nemcsak a tulajdon felhasználásának korlátozásaiban, de a tulajdonmegosztásnak a közérdek érdekében való fejlesztésében is irányítónak ismeri el, tehát szükség esetén többi között aktív birtokpolitikára hívja fel. Mivel a közjó érdekében megfelelő, de nem feltétlenül teljes árban való kisajátítási joga az államnak eddig is tisztázott volt s most a Quadragesimo Anno újból kifejezetten módot ad arra, hogy olyan nagy fontosságú javakat, amelyek magánkézen a közjót veszélyeztető nagy gazdasági hatalmat képviselnek, köztulajdonba vehessen, így nyilvánvalóan a katolikus tannak igen erős szankciói vannak a tulajdon szociális kötelességei teljesítésére.

Ez elveknek a kapitalizmus sorsára gyakorolható hatására nagy-jelentőségű, hogy a Quadragesimo Anno a proletár-kérdésben tényként is megállapítja, hogy a mai vagyonmegosztás mellett nagy tömegeknek nem jut a megfelelő emberi megélhetés. Ha a klasszikus nemzetgazdaságtan által természetjog törvénynek tartott tőkeakkumulációval szemben a munkásnak állandóan a legalacsonyabb létminimumon tartását a valóság nem is vitte olyan mereven keresztül, de a kapitalizmus egész berendezkedése erre törekedett, állapítja meg a körlevél. Kifogásolja XI. Pius pápa azt is, hogy a tőke olyan szociális vezetőhatalmat ragadott magához, amely csak az államhatalmat illeti meg. E megállapítások nyomán várunk lehet, hogy olyan országokban is, melyekben a látszólag állandóbb társadalmi viszonyok között katolikus részről a tulajdon szociális jellege kevésbé lépett előtérbe s a meglévő vagyonmegosztás merevebb védelmezőre talált nála, ezután a katolikus közfelfogás erőteljesebben fog állást foglalni aktívabb vagyonmegosztási politika mellett. Különösen szóba kell itt jönniök a telepítési akcióknak. Az ipari proletariátus vagyongyűjtése mellett a Quadragesimo Anno külön megemlékezik a mezőgazdasági bérmunkások nyomoráról, melyből a már a Rerum Novarum-ban kívánt „talpalatnyi föld” nélkül állandóan kiemelkedniük nem lehet.

Mit jelentenek a kapitalizmusra ezek a tulajdonjogi elvek? Látszólag nem érintik a gazdasági lényegét, hiszen a vagyonmegosztás inkább társadalompolitikai kérdés. A modern kapitalizmus azonban a tőkére kedvező vagyonmegosztás! alapon fejlődött s azt állandóan egy irányban is tudja tartani, így nem kétség, hogy e tendencia erősebb befolyásolása legalább is expanzivitására nagy befolyással lesz. A jövedelemmegosztásnak, az áralakulásnak a gazdasági értékelés mellett mindig tényezője a társadalom szerkezete is, az ebben való eltolódásoknak a kapitalizmus gazdasági tervein is erősen meg kell látszania. Nagyobb-arányú telepítési akcióknak a kapitalizmusra való hatásáról nemzet-

gazdászok ellentétes prognózisokat állítottak fel. Mivel a nagy vagyonegyenlőtlenségek a tőkeképződés előmozdítói, demokratikusabb vagyonegoszlás pedig a tőke s vele annak szervező, hatalmi ereje összezsugorodásával jár, meggyőződésünk szerint a katolicizmusnak e legsürgősebb vagyonegoszlási programpontja a kapitalizmusnak egy titkos rugójára gyakorol bénító hatást.

A TŐKE ÉS A MUNKA viszonyának felfogásában, mivel a katolicizmus a munka emberi értelmét és társadalmi jelentőségét csorbítani nem engedi, jelentékenyen szét kell válniok a vonalaknak a két fél között.

A tételes katolikus erkölcsan a munka minden megbecsülése és mindenkire kötelező volta mellett sem tartja az egyedüli jogcímnnek tulajdon szerzésére, a Rerum Novarum a tőkét és a munkát egyformán, tényezőjének tartja a termelésnek, XI. Fiús pedig e kettőt az „intellectus, res, opera“ hármasságában egészíti ki. Így nyilván nincs kifogása a tőkének a termelést szervező, magukban a piaci folyamatokban érvényre jutó hatalmi ereje ellen. Ez az elfogadás nem vonatkoztatható a monopóliumokban s a tőke másodlagos szervezési folyamataiban, a trustökben és kartellekben érvényesülő hatalmi törekvésekre. XI. Fiús világosan leírja a kapitalizmus új fázisát, melyben a szabad verseny egyensúlyát a nagy tőke-koncentráció sajátos hatalmi tervezetése váltotta fel s vetette az egész gazdasági életet saját nyereségi szempontjai alá. A Quadagesimo Anno ezt a mai állapotot a legélesebben elítéli.¹

Nem ítéli el a katolikus tan a bérmunkát, amidőn a munkás munkájáért csak bért kap, anélkül hogy ezenkívül a termelt javak tulajdonából, a nyereségből részesednék. Elméletben méltóbbnak látszik a munkának ú. n. társasági szerződés alakjában rendelkezésre bocsátása, amikor is az elért eredmény közös tulajdona a tőkének s a munkának s abból bizonyos arányban részesedést kap a munkás. A Quadagesimo Anno helyesli ennek az útnak lehetőség szerint való járását s a tiszta bérmunkának e rendszerrel való enyhítését. Lényegben azonban a bérmunka ellen kifogást nem emel s a kapitalizmus alapstruktúráját ezzel a katolikus tan szempontjából lehetővé teszi.

Nem rombolja szét a „iustum pretium“ sem. A katolikus felfogás nem fogadta el sohasem azokat az önző elméleteket, melyek a munkás bérét a munkaerő reprodukálására, a rentabilitás egy költség tényezőjére, a kereslet és kínálat függvényévé szorították vissza, hanem „igazságos bért“, tehát a munka teljes ellenértékét kívánta a munkás számára. Ezt az ellenértéket adás-vételnél a korai középkora terménygazdasági milieuban objektíve igyekezett mémi, a késői skolasztika a konkrét hasznosság szubjektívebb mérlegére tette, a legújabb moráltheológusok már nemzetgazdasági összefüggésekbe állítják. A Quadagesimo Anno jól tudja, hogy a munka teljes értékét, amit megadandónak vall, nem lehet a termelt javak értékéből pontosan kivonni s a teljes érték olyan fogalom, ami csak a végzett teljesítménynek a társadalmi termelés egészére szóló jelentőségéből olvasható le s csak a munkás egész társadalmi elhelyezkedésében honorálható véglegesen. A munka társadalmi értékéből számított igazságos bér minimumát a Quadagesimo Anno a Rerum Novarum idevágó kezdé-

¹ A Quadagesimo Anno idevágó sorai: Az individualista szellemnek utolsó, következményei: Az örök szabad versenye önmagát emésztette fel; a szabadforgalmi gazdaság hatalmi vezetés alá került, a nyereségvágyból a hatalomnak fékezetlen vágya fejlődött. Ilymódon az egész gazdasági élet hihetetlenül kemény, szívtelen és durva lett. Ehhez járulnak azok a nagy károk, amelyek a közhatalom és a gazdasági élet feladatainak és kötelességeinek elcseréléséből származtak, aminő egy a legfőbbek közül, az államhatalom méltóságának lealacsonyítása, amelynek pártatlanul, szabadon egyedül a közjónak és az igazságosságnak élve, mint királynőnek a közügyek legfőbb bírójának magasban kellene trónolnia, most pedig szolgálta az emberek önző érdekeinek kezéradva. A nemzetek közötti életre pedig ugyanegy forrásból kettős kár származott: egyrészt a nacionalizmus avagy másképpen a gazdasági imperializmus, másrészt a nem kevésbé gyászos és elítélendő pénzkapitalista internacionalizmus, amelynek ahol jól megy sora, ott a hazája.

ményezése után felnőtt munkás számára a családi bérben állapítja meg, tehát olyan bére jelöl meg szoros jogot a munkásnak, melyből a közepes nagyságú családról, a munkabíró családtagok segítségével, tisztességesen gondoskodni tud — a családjára természetesen nem számíthat keresőnek. A Quadragesimo Anno nem követeli, hogy oly üzemek, melyek saját hibájukon kívül csak romlásuk árán tudják ezt tenni, ezt a bért megadják. Az üzemek teherbírásától, a közös szempontjaitól, hogy magasabb bérek nem ütnek-e el sok más munkást munkaalkalomtól, szintén függővé teszi a családi bér teljes érvényesítését. Ez a türelmesség azonban nem válik a kapitalizmus felmentésére, mert már csak az ilyen esetekkel szemben is kötelességévé teszi az államhatalomnak s a vállalkozóknak, hogy a gazdasági életet közös együttműködéssel olyan menetbe juttassák, hogy az egyes üzemek e bért nyújthassák. Szociálpolitikai intézkedéseket, munkáspénztárakat, melyek a béreknek családok részére való kiegészítését szolgálnák, dicséretes törekvéseknek tart a Quadragesimo Anno, de a kérdés megoldásának nem tekinti azokat.

E szempontok nem merítik ki a munka és a tőke viszonyának katolikus megítélését. Elvontan egy munkásnak a családi bérig jutó megegyezése jogosnak tekinthető, de ha ez csak munkabíró állapotában tényleg teljesített munkájáért járó bér, hozzá még a körülmények nyomása alatt ez alásülyedő munkabér az egyetlen létalapja a társadalom nagy tömegeinek, akkor változott a szín a kérdés megítélésére. Ez annyit jelent, hogy a tőke és a munka szétvált két külön világgá, két osztállyá, melyek közül a nagyobb rész számára a felemelkedés s a kor gondolkozása szerint emberies életformák elérése nem lehetséges. Ezt a tényt a Quadragesimo Anno keményen elítéli. Elválasztja a kérdést a pauperizmustól, tudja azt is, hogy a kapitalizmus nem egyedülálló formája ma sem a gazdasági életnek s benne is „főleg az előrehaladottabb országokban a munkásság nem tekinthető általában és különbség nélkül nyomorban és szükségben élőnek“. A proletárság így elhatárolt tiszta fogalmának megfelelő tömegeknél az életbizonytalanság, ami a munkanélküliség állandó veszedelméből származik s azután a sorsukból való felemelkedés lehetetlensége, ami a társadalom életéből, kultúrájával való haladásból való kivetettséget jelenti, azok a tényezők, melyek a pápát súlyos ítéletére bírják. A tiltakozás azonban a rendszert illetőleg fenntartással történik s ez, épp a leglényegesebb ponton, alkalmat ad felvetett kérdésünk végleges tisztázására. A körlevél megemlékezik e helyen arról, hogy XIII. Leó fáradozott már azon, hogy a kapitalista gazdasági módszereket (ratio) helyes vágányokra vezesse. „És valóban, azok magukban nem is rosszak“, teszi hozzá a Quadragesimo Anno. „A hiba inkább ott kezdődik, amikor a tőke a bérmunkásságot azért veszi szolgálatába, hogy a vállalkozásokat s a gazdaságot a maga egészében egyoldalúan a saját szempontjai szerint, a saját előnyére folytassa le, tekintet nélkül a munkás emberi méltóságára, a gazdasági élet társadalmi jellegére s a szociális igazságosságra.“ Tehát a bérmunka rendszere nem helytelen, helytelen azonban, ha az tisztára a nyereség szempontjai és érdekei szerint, a munkásságnak a társadalom életébe bekapcsolása s munkájának társadalmi vonatkozása értékelése nélkül történik. Tagadhatatlan, hogy ez maga a kapitalista rendszer, amint felnőtt s ma is előttünk áll. Elvégre a kapitalizmus levegője nem is csak a rentabilitás, hanem az extraprofit (Sombart) s ha vállalkozásaiban kény-

telen is a törvényt betartani, a mások java csak mellékterméke a saját nyeresége célkitűzéseinek, a munkásnak állandó existenciát nyújtó vagyongyűjtésére s a termelésnek a fogyasztó szempontjai és érdekei szerint való igazítására ma sem fordít gondot. Mi marad tehát belőle, ami nem helytelen? A „gazdasági módszerek“, amelyek nem jelenthetik a „kapitalizmust“ magát, nem a „rendszer“, nem a „gazdasági rendet“ úgy, amint előttünk áll, hiszen ebbe határozott társadalmi struktúra és vagyonmegoszlás is felszívódott! Hanem csak a módszereket, tehát az industrializmust, a bérmunkát, a hitelrendszert, mint elemeket, melyek azonban megváltozott vagyonmegoszlás és társadalmi szerkezet keretében más mértékben és összetételben is kell, hogy jelentkezzenek és egészen más társadalmi értelemmel kell bímiok! Nemzetgazdászok véleménye szerint a kapitalista rendszer bizonyos átalakítása, lazítása nélkül nem történhetnék a proletariátus olyan pacifikálása sem, mely erőteljes szociálpolitikával a munkásságot általában olyan elfogadható, ha nem is biztosított helyzetbe hozná, mint ma a munkásság felsőbb rétegei. A Quadragesimo Anno célkitűzése pedig nem ez, hanem a „redemptio proletariarii“, a proletárállapot megszüntetése. Ugyanazoknak a gazdasági módszereknek, melyek ma használatosak a kapitalizmusban, nyilván erősen más együttesben kell szerepelniük!

Az utak, melyek e nagy műhöz vezetnek, „s csak ezen az áron állhat meg eredménnyel az emberi társadalom közrendje, nyugalma és békessége a rombolás hatalmaival szemben“, röviden említve: olyan igazságos bér, mely vagyongyűjtésre ad módot s a társadalom szerkezetének megváltoztatására. Természetes, hogy a katolikus közvéleménynek, mely e célkitűzést követni akarja, magának is kell módokat keresnie feléje s a proletariátust lelki vonatkozásaiban is megszüntetni óhajtván, a munka hivatásgondolata érdekében szívesen kell foglalkoznia a munkásdemokrácia s az üzem-decentralizáció (eddig Gruppenfabrikation, Werkstattaussiedlung formáiban, továbbá Fordnál felvetett) kérdéseivel is.

TOVÁBB TISZTÁZZA a kapitalizmus e legfontosabb kérdéskomplexumát a munkapiac kérdése. Amíg magántulajdon van, addig ár és piac is van. S amíg bérmunka van, addig munkapiac is lesz s a munkabérnek egyik tényezője lesz a kereslet és kínálat is. Más társadalmi szerkezetben s más vagyonmegoszlás mellett más lesz természetesen a felek piaci ereje és a csere kezdőpontjai és hullámai is kisebbek lesznek. A katolikus tannak így újból nem a munkapiac ellen, nem annak törvényszerűségei ellen van kifogása, hanem a munkapiacnak olyan jelentősége ellen, mely neki a kapitalizmusban jutott. A tőke és a munkás csak a munkapiacon kerülnek egymással összeköttetésbe s ennek a gazdasági természetű vonatkozásnak szűk szempontjai döntenek a bérmunkás egész emberi és társadalmi sorsa alakulásáról. A munkaadó, bármennyi teoretikus fenntartással éljünk is arról, mit ad a munkás munkájával érbe, a munkában a munkás személyét is igénybeveszi s abból annyit, olyan módon enged érvényesülni, aminő üzemanyagra belőle nyereségre vonatkozó számításai szerint szüksége van. A munkásnak gyakorlatilag nincsenek más lehetősége, képességei felhasználására, sőt az egyszerű megélhetésre sem, mert hiszen a nyereség! kalkuláció minden kereseti lehetőségtől is elűtheti őt.

„A proletár számára maga a kérdés, hogy élhet-e, piaci kérdés“ (G. Briefs). A tény, hogy a két félnek a munkapiacon tulajdonképpen egyetlen találkozáspontja van, végzetes a társadalom szerkezetére is. A piaci találkozás, hol a vevőnek az olcsóbb, az eladónak a drágább felé kell alkudoznia, harcot jelent s ha a tőkét s a munkát más nem köti össze, mint ahogyan ez a kapitalizmusban történik, előttünk áll az osztályharc, mint a kapitalizmusnak eddig intézményes életformája. Szembenálló osztályok léte s azok harca, mint a Quadagesimo Anno világosan látja, nem moralizálható ki a világból. Nem szükségszerű velejárója a magántulajdonnak, de igenis velejárója a kapitalizmusban egyéni és társadalmi létében piacra kényszerített emberiségnek. Az életnek, a társadalmi jelentőségnek súlypontját a munkapiacról el kell tehát vonni s a katolikus felfogás szerint a munkásnak munkájáért, a konjunktúra szerinti kereslet értékétől függetlenül is, kell, hogy helye legyen a társadalomban.

EZZEL ELÉRKEZTÜNK kérdéskomplexumunk mélyére, ahol az ellentétek a legtisztábban fejeződnek ki. A kapitalizmus teljesen individualista, társadalmi eszményei nincsenek, a katolicizmusnak pedig határozott társadalomszemlélete van. A kapitalizmus csak a gazdasági élet tényezőit ismeri szervező erőknak, a katolikus felfogás pedig a társadalmat a gazdaság felett állónak, a gazdaságot a társadalom élete egyik, többi közé beillesztendő ágának vallja. A kapitalizmus nem tudott a társadalommal mást kezdeni, mint hogy átvetíti gazdasági kategóriáit, a piaci ellenlábasságot az osztályok alakjában a társadalom életébe s ezzel szétrombolja a katolikus felfogás organikus társadalmát. Legjobb esetben is a termelés társadalmi célkitűzéseit nem ismerő kapitalizmus a gazdaság életét cél és rendszer nélkül zúdítja a társadalomra. A katolizmus pedig nem tudja elviselni, hogy az emberi tevékenységnek ilyen óriási területe társadalmon kívül maradjon.

A társadalom nem állhat két osztály amorph tömegéből, miket a szembenállóval való ellenkezés tesz éppen csak kifelé egységessé, hanem a társadalom számára hasznos funkciók szerint kell a csoportosulásnak történnie. Nem jelent ez merev formákat, hanem csal: azt, hogy a társadalom minden tagjának megvan a maga személyes méltósága s a társadalom számára is jelentősége s ehhez a társadalomban hozzá is kell jutnia. Ezért szabályozó elve a katolicizmusban a gazdasági életnek is a iustitia socialis: a gazdasági életnek a munkást munkája társadalmi értékéhez mérten, az őt megillető emberi élethez s társadalmi helyéhez kell juttatnia. — Aquinói Szent Tamás társadalomtanában természetjogi szükségességek a munkamegosztás s ennek nyomán a hivatási alakulatok, anélkül, hogy említést tenne a céhekről, az ő korának hivatásszervezetéről. XI. Pius pápa túllépi ezeket a szükségszerű természetjogi elveket, amikor konkrét társadalompolitikai célt is tűz ki a mai társadalom és gazdasági élet orvoslására: „Az államférfiaknak és polgároknak forrón kell fáradozniok, hogy az osztályok között való vitát a hivatásszervezetek („Ordines“, „rendek“) egyetértő támogatása váltsa fel“. E hivatásszervezetekben csoportosulnak az egy társadalmi funkciót végző, azonos termelési ágakban működő polgárok,

a saját ügyeiket s azoknak a többi közösséggel való együttműködését közfunkció gyanánt látják el. A munkás és munkaadó ellentétei a közös szervezeten belül nyernek kiegyenlítést, a közös szervezet által mindkettőnek egyformán helye van a társadalomban s abból csak a maga hibájából eshet ki.

A szocializmus nem ismer organikus társadalmat, a Quadragésimo Anno e szempontból is elítéli őt. A Quadragésimo Anno elgondolása egyébként nem azonos a fasizmussal sem. Elismeréssel adózik törekvéseinek, melyekkel a munkás és munkaadó között kiegyenlíteni törekszik, de nem fogadja el ideálnak, mert a munkást és munkaadót külön szervezetekben gyűjti össze s így az osztálytudatot tovább is fenntartja, továbbá, mert sokat bíz az államhatalomra. Nem ideálja tehát a „Firma Deutsches Reich“ sem részletekbe menő tervgazdaságával s a magán- és államgazdaság határainak elhomályosításával. Az államtól csak irányítást, szükség szerint segítő gazdaságpolitikát vár a Quadragésimo Anno a jövőben is.

Befolyásolja-e ez a társadalompolitikai célkitűzés a kapitalizmus gazdasági magjának a fejlődését? Lehetne újból elválasztanunk a társadalom-szerkezet kérdését a gazdasági módszerektől, de amikor ez a reformgondolat a gazdaságot egyenesen a társadalomba kívánja beolvasztani, nehezen gondolhatnánk, hogy a gazdasági módszerek alkalmazásának legalább is tempójában ne jelentene valamit.

Ha a legfontosabb természetjogi intézmények után kisebb fontosságú kérdésekben kísérelnék meg a kapitalizmus és a katolizmus szembesítését, valószínűleg az eddighez hasonló eredményhez jutnánk. A kapitalizmus úgynevezett „kinövés⁴⁴”-ről kiderülne, hogy azok közül soknak amputálása enyhülést hozhat, de sok közülük bizony nem olyan egyszerű pörsenés és eltávolításuk nem egyszerű kozmetikai műtét. Így a tőzsdei spekulációkban, melyek közül sokat kíván a katolikus felfogás megszüntetni, nem egy irányban a tőkének a kockázat ellen való védekezése nyilatkozik meg s azok megszüntetése a tőke bátorlalanabb és lomhább viselkedését, a kapitalizmus tempójának csökkentését jelentené. Ezeknek tárgyalása nem változtatna szemlélnkből kialakult meggyőződésünkön. A tétel: a gazdasági rendszer magában véve nem rossz — legszigorúbb értelmezésben veendő. Téves lenne, ha valaki abba pozitív helyeslést, jóváhagyást, védelmet olvasna bele, aminthogy a gazdasági rendszer pozitív elismerése nem is esik az egyház munkakörébe. Nem jelenti továbbá a köznapi értelemben vett „kapitalizmus“ elfogadását, hanem tisztára csak a gazdasági módszereket, már pedig a „kapitalizmus⁴”-ba tisztára gazdasági elemek mellett vagyonmegosztási irány és társadalmi szerkezet is bele van építve. A katolizmus nem fogja engedni, hogy a kapitalizmus hibás társadalmi szerkezetét és vagyonmegosztását a „gazdasági rendszer⁴” zászlaja alatt védelmezze és csempéssze tovább. Nem akar rombolni, nem támadja a kapitalizmus egységes komplexumát sem oly módon, hogy azt földre döntse, de kérdéseit szívósan és mind szívósan szegezi melléne, anélkül, hogy kérdezné, hogy ami erkölcsi és társadalmi követeléseit érvényesítése után belőle marad, azon tisztára gazdasági és technikai elemek megérdemlik-e azt a nevet, mit az imperialista kapitalizmus hordozott egykor büszkén. Az is bizonyos, hogy a katolikus követelmények, ha lassú átalakulással is, a kapitalizmus gazdasági elemeinek összeműködésére is változásokat jelentenek.

A REFORM LÉNYEGE, mit a pápa szán a kapitalizmusnak, a gazdasági életnek a társadalom organizmusába való beillesztése. Merész célkitűzésével nem mond újat, specifikusan katolikus gondolatot fejez ki vele. Az egyházzól szóló szentpáli organikus közösségi gondolatot a szentatyák külön megfontolások nélkül, keresztény öntudatból vitték már át a társadalom életére s e gondolatok Sz. Tamásnál egyáltalán nem a középkori élet képének másolásával, hanem természetjogi elvek kifejtésével váltak maradandó, termékeny rendszerré. A gazdasági életet nemcsak az egyén számára illeszti e katolikus rendszer nála magasabb értékek hierarchiájába, hanem a társadalom számára is csak mint az életnek egy ágát ismeri el, melynek a társadalom többi érdekei közé kell beüleszkednie. Nem jelenti ez, hogy a katolikus felfogás a konzumpatív gazdaságnál nem tudna tovább nézni, a gazdasági alapot az élet további lehetőségei számára nem merné bővíteni, nem jelenti a társadalmi szerkezet megmerevítését, hiszen a „iustitia socialis“ aktív princípiuma a szociális harmóniát, ha megbomlott, újból és újból helyreállíthatja és mindenkinek helyet juttat a társadalomban. E. Troeltsch a katolikus felfogás ez organikus elvét szükség szerint forradalmasítónak nevezi s így nézhetik némelyek a cikkünkben elsorolt katolikus tételeket s alkalmazásukat is esetleg forradalmiaknak Bizonyára nem azok, de nem is haladás- és fejlődés-képtelen tradicionális formák örei.

Nemzetgazdászok ez elvvel szemben, éppen a XIX. század öncélú gazdasági klasszikus teóriái és gyakorlata mellett azzal az ellenvetéssel szoktak élni, hogy a társadalom csak nyugodt, igen lassú fejlődés idején lehet a gazdaság felett. A XIX. század óriási népszaporulatának ellátása szükségszerűen tolta előtérbe és a társadalom fölé is a gazdaságot. Nem hisszük ezt s szívesebben tulajdonítjuk a XIX. század fejleményeit a pápával együtt az egyes osztályok szűkkeblőségének, mely társadalmi kereteket nem volt hajlandó tágítani az új tömegek számára s még inkább a liberalizmusnak, mely, miután a francia forradalom minden korporációt eltiltott, a társadalmat atomizálta s így a gazdasági élet alakulására komoly befolyás lehetőségét elvette tőle. A katolikus egyháznak elégtételére szolgál mindenesetre, hogy az újabb nemzetgazdászok nagyobb része visszatér a társadalom előtérbe helyezésének gondolatára, a gazdaságnak gazdaságon kívüli, világnézeti célokat tűz elébe s szabályozására az egyén és a társadalom egyéb feladatköreit is figyelembe veszi. Az a visszhang, mely így ma új és új alakban a legszélesebb körökben szólal meg az ősi katolikus gondolatra, reményt nyújt, hogy a Quadragesimo Anno nagy gondolatát, a gazdaságnak az ember s a társadalom alá rendelését a világ megérti.

SZEKFÜ IGNÁC